

С.М.Амеліна

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
КУЛЬТУРИ ДІАЛОГУ У СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ВНЗІВ**

Для забезпечення ефективності цілісного процесу формування культури діалогу у майбутніх фахівців-аграріїв

потрібні певні психолого-педагогічні умови. Мета статті – висвітлити авторське обґрунтування психолого-педагогічних умов формування культури діалогу у студентів аграрних ВНЗів. Однією з проблем цього процесу є тісний взаємозв'язок і взаємовплив його складників.

Важливою умовою для розвитку культури діалогу у майбутніх аграріїв стає стимулювання прагнення студентів до розвитку і реалізації своїх здібностей. Кожен із студентів наділений від природи певними здібностями, якими він відрізняється від інших індивідів. Усвідомлення своїх здібностей, сфери обдарованості, пробудження інтересу до самопізнання є першим кроком на довгому шляху самореалізації особистості, наближення до «Я-ідеального».

Самореалізація особистості – це складний і динамічний процес, який відбувається через ряд часткових процесів формування і розвитку окремих якостей. Це вимагає від викладачів уміння об'єктивно оцінювати студента, доброзичливо і тактовно підтримати його, спонукати майбутнього фахівця до чіткої позиції «Я можу», тобто віри у власні сили і можливості.

В цілому кожен індивід спрямований на досягнення найвищого ступеня розвитку всіх своїх внутрішніх сил – досягнення акме. Але для студентів буває нелегко вірно ідентифікувати свій власний стан, збагнути свої природні переваги і вади, і, як наслідок, визначити траєкторію розвитку своїх здібностей. Підтримка викладача у цьому плані означає:

- стимулювання магістрального руху студента до самопокращення;
- допомога у визначенні власних здібностей і нахилів;
- дієва підтримка процесу саморозвитку.

Для успішного формування культури діалогу необхідно пояснити студентам, що процес саморозвитку їх особистості і процес розвитку культури діалогу не протікають паралельно, а тісно переплітаються. Потрібна позитивна мотивація майбутніх фахівців до розвитку їх здібностей; пробудження інтересу до саморозвитку; активізація їх власної діяльності у напрямку самопроекування та самовдосконалення; формування відповідального ставлення до самозростання.

Майбутні фахівці-аграрії повинні отримати у ВНЗі не тільки професійну підготовку, але й бути підготовленими до фахової комунікації, яка є необхідною для успішного і продуктивного вирішення ними професійних завдань.

Таким чином, потрібно навчити студентів орієнтуватись у різнопланових комунікативних ситуаціях, встановлювати контакти і підтримувати взаємини з різними спеціалістами своєї і суміжних сфер професійної діяльності, аргументувати свою позицію, досягати взаєморозуміння з партнерами, бути коректним у виборі засобів спілкування.

Комунікативній підготовці майбутніх фахівців аграрної сфери до останнього часу приділялось недостатньо уваги, що можна було пояснити невисокою мобільністю спеціалістів даної галузі, переважанням контактів типу «людина-природа» над контактами «людина-людина», орієнтацією на знаннєвий компонент підготовки аграріїв. Проте, вимоги до фахівців аграрного сектора за останні роки стрімко змінилися, на передній план вийшов людський фактор, зросла роль комунікації у професії.

Сучасний компетентний фахівець-аграрій повинен уміти логічно, чітко і адекватно висловлювати свою думку; правильно формулювати запитання і відповіді на них; володіти аргументаційним апаратом; займати активну позицію під час виробничих нарад, обговорень, «круглих столів»; виступати з пропозиціями; знаходити адекватні прийоми діалогічного спілкування зі співробітниками і колегами різного ієрархічного рівня; здійснювати виступи перед аудиторією, робити презентації; володіти мовленнєвим етикетом.

Недостатня комунікативна підготовка, нездатність організувати фахове спілкування, відсутність умінь і навичок діалогічного спілкування, низький рівень культури діалогу різко знижують «вартість» спеціаліста на ринку праці, можливості його працевлаштування, успішність виконання ним професійних обов'язків, особливо у нестандартних ситуаціях.

Підготовка студентів до фахової комунікації виявляється, таким чином, необхідною умовою формування культури діалогу, високий рівень якої, у свою чергу, сприяє

підвищенню фахової комунікативної компетентності спеціалістів.

Шляхами комунікативної підготовки студентів-аграріїв є:

- більш повне використання комунікативного потенціалу мовних дисциплін («Українська мова за професійним спрямуванням», «Ділова українська мова», «Українська словесність», «Іноземна мова», «Ділова іноземна мова»);
- посилення комунікативної спрямованості навчання спеціальним дисциплінам;
- пропонування студентам серед дисциплін за вибором таких курсів як «Ораторське мистецтво», «Ведення ділових переговорів» тощо;
- широке введення у практику позааудиторної роботи диспутів, дискусій та інших форм діалогічного спілкування.

Ефективне формування культури діалогу у майбутніх фахівців неможливе без розвитку толерантного та емпатійного ставлення суб'єктів педагогічного процесу один до одного.

У педагогіці толерантність (від лат. *tolerans* – терплячий) розглядається як терпимість до чужих думок і вірувань [1, с.332], що передбачає визнання права іншого на його власну точку зору.

Толерантна людина вільна від будь-яких упереджень стосовно опонентів як у особистісному, так і у професійному, діловому аспектах.

Практика показала, що релевантними для успішного формування культури діалогу є такі якості толерантної особистості:

- повага до опонента у будь-якій ситуації, навіть за умови категоричної незгоди з його позицією;
- прагнення до ненасильницького шляху вирішення конфліктів, якщо вони виникають;
- визнання рівноправності різних точок зору на одне і те ж саме явище або проблему;
- готовність сприймати інші особистості такими, якими вони є, без намагання змінити їх за власним розсудом;
- налаштованість на співпрацю і співробітництво без конкурування з опонентом;

– емоційна стабільність, стресостійкість, адекватна реакція на опозиційні висловлювання.

Толерантність у відносинах між викладачами і студентами та в межах студентського колективу набуває дедалі більшого значення. Відхід від авторитарної педагогіки, зумовлений розвитком плюралізму думок та ідей у суспільстві, породив розмаїття позицій, поглядів і точок зору на одну і ту ж саму проблему. Проте, не всі готові до адекватного сприйняття інших думок, що відрізняються від власних. Це характерно і для викладачів, і для студентів, але більшою мірою стосується все-таки викладачів, які звикли до традиційного домінування у навчальному процесі, викладання «єдиної правильної точки зору» і відсутності інших позицій.

Часто таким людям дуже важко змиритись з тим, що хтось може мислити інакше. Навіть якщо опонент помиляється, він має право на помилку – усвідомлення цього факту дається досить важко, але є визначальним для подальшого розвитку толерантності.

Крім того, між опонентами можуть траплятись не тільки відмінності позицій щодо конкретної проблеми, а й інші – особистісного характеру, культурні, релігійні тощо. Толерантні партнери по діалогу зосереджуються на вирішенні проблеми і не виявляють упередженого ставлення до опонента через розбіжності у культурі чи несхожість за темпераментом. Неупередженість і повага до партнера – найкраще підґрунтя для плідної діалогічної співпраці з ним.

За умови незгоди з точкою зору партнера чи усвідомлення хибності його бачення вирішення проблеми єдиним шляхом розвитку діалогу є послідовна чітка аргументація своєї позиції, намагання зрозуміти основу позиції опонента, демонстрація зацікавлення до його аргументів та тактовне переконання за допомогою логічних доказів вірності власного варіанту вирішення проблемного питання.

Толерантна особистість не допускає ніяких категоричних висловлювань. Якщо ж загрожує виникнення конфлікту, така людина намагається уникнути його, а за умови існування конфлікту – запропонувати спільний пошук компромісного вирішення проблеми чи ситуації. Прояв

культури діалогу у конфліктних ситуаціях навчає майбутніх фахівців поведінки у можливих ситуаціях професійної діяльності, адже у професійній сфері неминуче зіткнення різних інтересів, що часто спричиняє виникнення виробничих конфліктів.

Толерантність у ситуаціях навчального діалогічного спілкування обов'язково означає рівноправність усіх висловлених точок зору на вирішення проблеми. Не повинно бути зверхнього, зневажливого ставлення навіть до помилкових уявлень.

Фундаментом для партнерських, рівноправних діалогічних відносин є готовність сприймати «іншість» своїх опонентів. Всі люди різні. Саме ця різноманітність в межах одного колективу (у ВНЗі – навчального, а у майбутній професійній діяльності – виробничого) дає поштовх до продуктивного розвитку ідей, слугує вибору найбільш вдалого варіанту вирішення професійного завдання. Не можна «переробити» партнера, можна намагатись переконати його.

Переконання опонента у власній правоті чи у слушності власної пропозиції не має нічого спільного з конкуренцією. Діалог не може вестись тільки з наміром «виграти» його, «перемогти» свого опонента – суперника. Толерантна особистість налаштовується на взаємовигідну співпрацю з партнером. Співробітництво і співтворчість принесуть користь обом учасникам діалогу, а, з іншого боку, допоможуть знайти найоптимальніший варіант вирішення проблеми.

Толерантна людина відзначається емоційною стабільністю, відсутністю бурхливих проявів негативних емоцій, спокійною реакцією на опозиційні висловлювання партнера.

Звичайно, сухий, неемоційний діалог також не може бути продуктивним. Емоційна сфера партнерів у будь-якому випадку задіяна у діалозі, але вона повинна слугувати прояву доброзичливого і приязного ставлення до опонента. Сформованості емоційно-почуттєвого компонента культури діалогу неможливо досягти без емпатії.

Емпатія як розуміння ставлень, почуттів і психічних станів іншої людини може існувати у вигляді співпереживання або співчуття.

Формування культури діалогу – це не сухий процес, що ґрунтується тільки на мисленнєвій діяльності його суб'єктів. Він стосується і емоційно-почуттєвої сфери, яка може посилювати або послаблювати загальну ефективність процесу формування культури діалогу. Емпатія слугує зростанню його ефективності.

Без емпатії неможливо уявити собі діяльність викладача, адже для нього розуміння емоційного стану і почуттів студентів належать до його професійних якостей. З іншого боку, вплив емпатійного викладача на студентів значніший, йому легше вдається досягти взаєморозуміння зі студентами.

Необхідною психолого-педагогічною умовою для процесу формування культури діалогу є емпатія і з боку викладачів, і з боку студентів, яка у контексті цього процесу означає:

- глибоке «читання» психічного стану опонента;
- проникнення у відчуття і переживання співрозмовника;
- чуйне і тактовне ставлення до почуттів іншої особи;
- регулювання власного емпатійного розуміння;
- адекватні прояви співпереживання.

Для успішної діалогічної взаємодії треба навчитись відчувати, «читати» психічний стан партнера, прогнозувати його емоційну реакцію у подальшому розвитку діалогу. Від того, які емоції володіють опонентом наразі, може залежати його бажання і готовність співпрацювати. Можливо, йому потрібен певний час, щоб заспокоїтись, опанувати себе, взяти під контроль свої почуття, налаштуватись «на партнера». Інколи буває досить короткочасно переключити увагу опонента на іншу тему, щоб він зумів віднайти чи відновити емоційну рівновагу.

Емпатійного партнера характеризують чуйність і тактовність у ставленні до почуттів інших, бажання не образити опонента навіть мимоволі. Коли людина проявляє свої почуття, вона ніби «оголює» свою душу і відкривається назустріч партнерові. Така відкритість робить опонента беззахиснішим, і

тільки емпатійний партнер може бути тактовним, не скористається цією «слабкістю».

Співпереживання з партнером чи співчуття до нього повинні свідомо регулюватись і адекватно проявлятись. Емпатія вважається пасивно-споглядальною реакцією на почуття партнера, проте, так чи інакше, вона не залишається тільки внутрішнім душевним рухом особистості, а проявляється. На відміну від симпатії, яка означає активну реакцію, допомогу, підтримку, емпатія може проявлятись у вигляді небайдужості. Подекуди партнерові буває досить тільки усвідомлення того, що його розуміють і до нього небайдуже ставляться.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та експериментальне дослідження дозволили зробити висновок щодо психолого-педагогічних умов, які є необхідними і достатніми для ефективного формування культури діалогу у майбутніх фахівців-аграріїв:

- організація взаємодії викладачів і студентів шляхом діалогізації навчання, що сприяє удосконаленню професійної підготовки студентів і створенню доброзичливого психологічного мікроклімату;
- розвиток співтворчості студентів і викладачів шляхом залучення студентів до спільних пошуків вирішення проблемних питань;
- стимулювання прагнення майбутніх фахівців до розвитку і реалізації своїх здібностей;
- здійснення комунікативно-фахової підготовки студентів-аграріїв до вирішення ними професійних задач;
- формування толерантного та емпатійного ставлення суб'єктів педагогічного процесу один до одного.

Оскільки усі психолого-педагогічні умови взаємопов'язані, то їх функціонування відбувається одночасно і комплексно.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Грива О.А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища: Монографія. –К.: Вид. ПАРАПАН, 2005.–228 с.

3. А.А.Леонтьев Психология общения.—М.:Смысл, 1999.— 365с.

Л.Г.Федорова

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ ЯК СПЕЦІАЛЬНЕ ПРОФЕСІЙНЕ УМІННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

В статье рассматриваются различные подходы к трактовке понятия «педагогический такт».

This article reveals different approaches to the definition of the notion "pedagogical tact".

Гуманізм та особистісно орієнтований підхід до учня, розробка нових технологій навчання та виховання, формування активності й саморозвитку особистості – ось на що сьогодні спрямована державна освітянська політика в Україні.

Переорієнтація свідомості майбутнього вчителя на визначення нових освітніх пріоритетів зумовлюється об'єктивним зростанням етичних цінностей як регулятора поведінки членів суспільства і передусім підростаючого покоління. Важливого значення набувають такі педагогічні принципи як повага до особистості учня та його права на самовизначення, готовність педагога до адекватної поведінки в різних ситуаціях шкільного життя. Професійність учителя сьогодні значною мірою визначається його етичною компетентністю як вищим рівнем оволодіння педагогічною професією, квінтесенцією загальнолюдської і професійної культури педагога.

Культура професійно-педагогічної поведінки вимагає за всіх обставин взаємодії педагога з учнями, студентами, батьками, колегами, адміністрацією дотримання норм моралі і педагогічної етики, прояву гідності, доброзичливості, витримки, культури спілкування, такту.

Взаємодія учителя і учня відбувається завдяки спілкуванню. Цим питанням займалися такі вчені: В.А.Кан-Калик, О.М.Леонтьев, Є.В.Селезньов, О.К.Тихомиров та ін. Досліджували проблему спілкування українські психологи О.К.Дусавицький, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьев, С.Д.Максименко, Ю.І.Машбиць, С.О.Мусатов, І.О.Синиця, Н.В.Чепелева та ін.

Яскравим показником культури спілкування і невід'ємним компонентом професійної майстерності вчителя виступає педагогічний такт.

Проблема педагогічного такту як важливої характеристики професіоналізму сучасного вчителя сьогодні особливо актуальна. Вона хвилювала вчених у всі часи. Нею займалися Я.А.Коменський, Ф.А.Дістервег, К.Д.Ушинський і надавали великого значення доброзичливим стосункам між учителем і учнем; А.С.Макаренко, в свою чергу, визначав педагогічно доречними стосунки поваги і вимогливості; В.О.Сухомлинський, Ш.О.Амонашвілі виступали за гуманізм у стосунках учителя і учня.

Я.А.Коменський наполягав на тому, щоб школярем «напій науки поглинався без побоїв, без насилля, без огиди...»[4, 543]. Він підкреслював, що тільки від учителя, від його уміння викладати навчальний матеріал, робити його цікавим для дітей, залежить успішність у навчанні і вихованні учнів. Щоб полегшити вчителеві досягнення такої мети (гарного результату у навчально-виховному процесі, бажаної взаємодії, добрих стосунків), Я.А.Коменський створив рекомендації, які є вагомим внеском у вирішення цієї проблеми.

Ф.А.Дістервег зауважував, що "хороший учитель скупий на слова" [2, 211]. Кожне слово, сказане ним, повинне бути правдивим, підкріпленням науковими знаннями. Спілкування вчителя і учня передбачає, що говорить не тільки сам вчитель, а й викликає, залучає до розмови інших. Це - «мистецтво справжнього вчителя...» [2, 105]. Досягає цього мистецтва тільки той вчитель, який багато і наполегливо працює над собою, над розвитком своїх учительських умінь.

К.Д.Ушинський вважав навчання й виховання дуже тонким і складним процесом, який вимагає великої майстерності педагога, що полягає в умінні налагоджувати взаємодію, бути тактовним, проявляти щирі і відверті почуття у стосунках з вихованцем. На його думку, для ефективного навчання необхідна взаємодія та взаєморозуміння між учнями та вчителем, навіть голосом і зовнішнім виглядом можна зблизитися з дітьми або ж відштовхнути їх від себе. Відсутність теплоти, любові, творчості при взаємодії вбивають в учневі

прагнення до знань, співробітництва, взаємодопомоги, взаємопідтримки, це негативно позначається на їхніх стосунках і знижує якість навчально-виховної роботи. Відсутність цих умінь може негативно позначитися на формуванні особистості, адже "вплив особи вихователя на молоду душу становить ту виховну силу, якої не можна замінити..." [12, 41].

У працях А.С.Макаренка відображається зміст педагогічної майстерності, шляхи і засоби удосконалення умінь педагогічного спілкування. Він наголошував, що вчителеві необхідно володіти своїм голосом, обличчям, ходом, виявляти свій характер, свої почуття, настрої. На думку науковця, не може бути гарним вихователем, який «не володіє мімікою, який не може надати своєму обличчю необхідного виразу або стримати свої емоції. Вихователю повинен уміти організовувати, ходити, жартувати, бути веселим, сердитим. Він має вести себе так, щоб кожен рух його виховував. Вчитель завжди має знати, чого він хоче в даний момент і чого не хоче. Якщо педагог не знає цього, кого він може виховувати?" [6, 179].

Концепцію формування гуманістичної спрямованості особистості вчителя і умови його ефективної роботи визначив О.В.Сухомлинський. Ідея співробітництва є наскрізною у всю спадщині видатного педагога. Мудрість влади, на його думку, дорослої людини над дитиною, – це майстерність, глибоке сердечне проникнення засобом слова і дії у світ дитячих думок і почуттів. Результат цього процесу багато в чому залежить від рівня розвитку умінь спілкування вчителя з учнями.. В.О.Сухомлинський не визнавав крику педагога, наполягав на виробленні умінь стримувати негативні емоції. Мудрість педагога полягає у збереженні дитячої довіри до вчителя, в бажанні дитини спілкуватися з ним як з другом і наставником. Спілкування вчителя і учня В.О.Сухомлинський наділяє такими функціями: пізнання особистості (самого себе і дитини), обмін інформацією (бесіди, діалоги), організація діяльності, обмін ролями, співпереживання, самоствердження. На його думку, існують два стилі спілкування: спілкування на основі захопленості спільною творчою працею; спілкування на основі дружньої прихильності. Будуючи діалогічне спілкування, вихователю взаємодіє з вихованцем з позиції рівності і для того,

щоб слово педагога виховувало, воно має озиватися в душі вихованця. Важливим педагогічним мистецтвом, підкреслював В.О.Сухомлинський, є уміння вчителя вислухати дитину [11].

В.А.Кан-Калік розкриває питання педагогічного спілкування, виховання і навчання, пропонує систему оволодіння прийомами комунікації в навчанні і вихованні [3].

В Українському педагогічному словнику педагогічний такт визначається як «почуття міри в застосуванні засобів педагогічного впливу на дітей, уміння вчителя поводитися належним чином, просто й переконливо розмовляти з вихованцями, поважати їхню гідність, ставити розумні й педагогічно обгрунтовані вимоги» [1, 325].

І.В.Страхов вважає педагогічний такт мірою педагогічної доцільності у застосуванні навчально-виховних впливів, виражену в їх оптимізації, тонкому пристосуванні до особливостей кожної ситуації та індивідуальної своєрідності школяра [10].

Відомий дидакт М.Н.Скаткін пише: «Питання про міру – одне з центральних у педагогіці і для успішного вирішення потрібні не тільки знання теорії, а й оволодіння педагогічним мистецтвом, уміння застосовувати теорію з урахуванням конкретних умов, в яких відбувається педагогічний процес» [8].

І.О.Синиця відмічає: «Педагогічний такт в широкому розумінні – спеціальне професійне уміння учителя, за допомогою якого він у кожному конкретному випадку застосовує до учнів найефективніший за даних обставин засіб виховного впливу» [7].

Такт (лат. *tactus*) - дотик, торкання [9]. Вчитель – це виробнича сила, що здійснює духовне відтворення та розвиток людини і суспільства. Він транслює знання і творить нову людину. Вчитель повинен любити дітей тактовно і тонко впливати на емоційну, інтелектуальну та вольову сфери учнів. Порушення ж такту може призвести до дисгармонії в стосунках, розриву міжособистісних зв'язків.

Як зазначає Л.В.Кондрашова, основними цінностями для педагога є: учні та їхня доля й інтереси; наука, яку він представляє, її методи, відкриття; професія, яку він обрав. У

вчителів повинні поєднуватися високий професіоналізм із усвідомленням сучасних потреб [5, 49].

Перехід на особистісно-орієнтоване навчання, поєднання педагогічного впливу з педагогічною взаємодією вчителя і учнів у навчальному процесі обумовлює й новий характер стосунків, регулятором яких у виступає педагогічний такт.

Складовими педагогічного такту В.П.Щербань визначає: психолого-педагогічну грамотність; педагогічну винахідливість; ініціативність і осмисленість дій; довіру і повагу; спостережливість і уважність; уміння передбачати; уміння все бачити, але не все «помічати»; витримку і самовладання; педагогічну кмітливість; емоційну культуру; вимогливість і доброзичливість; чуйність і милосердя [13, 121].

Отже, сучасний вчитель повинен вміти вибирати оптимальні способи виховного впливу, не принижувати гідності учнів; уникати критики у присутності дітей; правильно орієнтуватися в нестандартній ситуації та приймати правильні рішення; при необхідності визнавати свої помилки; попереджувати небажані конфліктні ситуації; переборювати стереотипи, що заважають успішній взаємодії; внутрішньо мобілізувати себе в непередбаченій ситуації; розряджати напружену обстановку; стримувати певні емоції, управляти настроєм; проявляти терпіння до справедливої критики на свою адресу; не допускати підкреслення своєї вищості, тобто володіти педагогічним тактом.

У вирішені проблеми використані підходи А.Клим-Климашевської

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 325.
2. Дистерверг А. Избранные педагогические сочинения. - М.: Учпедгиз, 1956. – 268 с.
3. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогической технике. – М.: Педагогика, 1987.–134 с.
4. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения /Под ред. А.А.Красновского – М.: Учпедиз., 1955. – 651 с.

5. Кондрашова Л.В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися. – М.: Прометей, 1990. – 158 с.
6. Макаренко А.С. Собрания сочинений: В 7 Т.– М.: Акад. Пед. наук, 1958. – Т.5 – 558с.
7. Синиця І.О. Педагогічний такт і майстерність учителя. - К.: Радянська школа, 1981. - 127 с.
8. Скаткин М.Н. Предисловие //Сохор А.М. Объяснение в процессе обучения: элементы дидактической концепции – М., 1988. - С.3.
9. Словарь иностранных слов /Под ред. И.В.Лехина и проф. Ф.И.Петрова. – М.: Учпедгиз, 1949. – 801 с.
10. Страхов И.В. Психологические основы педагогического такта. – М., 1972.
11. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю. – К.: Рад. школа, 1984. – 254с.
12. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. – К.: Рад. школа, 1988. – Т. 1. – 414 с.
13. Щербань П.М. Прикладна педагогіка. – К.: Вища школа, 2002. – 214 с.

Л.І.Варнавська

НОВІТНІ КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ - НА ДОПОМОГУ МАЙБУТНІМ ВИКЛАДАЧАМ МУЗИКИ

В статті розглядаються необхідність і деякі питання організації музики за допомогою комп'ютерних технологій майбутніми вчителями музики.

У сучасному суспільстві, де домінує положення займають інформаційні технології, орієнтація України на створення інформаційного суспільства та інтеграцію до Європейського Союзу вимагають нові підходи до комп'ютеризації освіти та використання нових засобів комп'ютерних технологій.

Проблемою комп'ютеризації в освіті займаються такі педагоги, як М.Фіцула, Ю.Машбиць, Б.Гершунський, Л.Забродська, М.Жалдак та ін.

Ці питання займають місце у працях провідних українських педагогів М.І.Чембержі, А.В.Архипчука, І.Ю.Мельника, В.Й.Козліна. Авторські програми, запроваджені ними, вирішують завдання всебічного розвитку природних, творчих здібностей учнів музичних та загальноосвітніх шкіл, такі, як асоціативне сприйняття і мислення на основі художнього і музичного матеріалів, навички втілення художнього образу за допомогою комп'ютерних засобів навчання, розуміння поняття ритму в природі і мистецтві, розуміння поняття “фактура” [2, с.29-30].

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури, наукових джерел свідчить про те, що проблемі комп'ютеризації музичної освіти у вищих педагогічних закладах України приділяється поки що недостатньо уваги.

Питанням аранжування музичних творів засобами комп'ютерних технологій займається чимало спеціалістів, проте, в літературі, особливо науковій, це майже не висвітлюється.

Останнім часом, у зв'язку з розвитком новітніх комп'ютерних розробок та збільшенням музичних програм спостерігається зацікавленість студентів музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів до використання засобів комп'ютерних технологій не тільки для розваг, але й для пошуків у створенні чогось нового, необхідного для сучасного існування та підвищення інтересу до професії педагога-музиканта загальноосвітньої школі. Так, вивчаючи пісні шкільного репертуару не лише під власний акомпанемент, а залучаючи до цього етапу аранжировку шкільної пісні, зроблену за допомогою комп'ютерних технологій, студент має змогу не тільки показати результат своєї творчості, але й залучити до цього ж і дітей, як на педагогічній практиці, так і у подальшій професійній діяльності. На жаль, в Україні ця проблема розв'язується дуже повільно. Між тим, у країнах близького та дальнього зарубіжжя їй приділяється достатньо уваги.

Так, в американському Дартмуті наприкінці 80-х років побачив світ перший переносний синтезатор “Сінклавір” з шістнадцятидоріжковим секвенсором та була створена електроакустична програма, яку розробляли протягом 20-ти років, і яка дала поштовх багатьом вищим навчальним закладам

Америку для створення на музичних факультетах студій електронної музики, де комп'ютерна музика вже затвердилась у якості академічної дисципліни. В Росії проводяться міжнародні конкурси та фестивалі сучасної комп'ютерної музики та комп'ютерних аранжировок музичних творів різних епох; створюються сучасні класи електронної музики; розглядаються етапи розвитку електронної музики в навчальних закладах.

Внаслідок доступності музичного програмного забезпечення електроніки, бажання молоді реалізувати себе в музичній творчості з'явилась велика кількість віртуальних музичних проєктів.

У зв'язку з введенням в навчальний курс підготовки студентів музично-педагогічних факультетів спеціального курсу "Комп'ютерне аранжування музичних творів", настала нагальна потреба вивести деякі питання цього аспекту на обговорення.

Ми припустили, що при аранжуванні музичних творів засобами комп'ютерних технологій у студентів почне розвиватися тембральний слух, що вплине на розвиток музичного смаку в цілому; вони придбають вміння розпізнавати голоси музичних інструментів та використовувати це на уроках музики; збільшиться інтерес до навчання та набутку професійних якостей майбутнього вчителя музики.

Одним з елементів аранжування музичних творів є вибір інструментів, які при цьому використовуються.

З появою комп'ютерних технологій з'явилась можливість використання звуку майже любого тембру. При створенні музичної композиції на комп'ютері аранжувальник має в своєму розпорядженні набір тембрів, котрий надається звуковою картою комп'ютера, де зареєстровано не менш 128 тембрів. Звукова карта - це великий багатотембровий інструмент, який на відміну від симфонічного оркестру, гнучкий та зручний в управлінні, він здатний справитися з будь-яким ступенем складності нотного матеріалу.

Головною проблемою інструментовки музичних творів засобами комп'ютерних технологій є створення єдності тембру за декількома координатами музичного простору, такими, як горизонталі (час, формотворення), глибині (взаємодія з фактурою), вертикалі (регістровий баланс). За висловлюванням

І.М.Красильнікова, роль тембру в формоутворенні усвідомлювалась композиторами одночасно з розвитком диференційованого сприйняття забарвлення звучання унісонів та інструментів-соло, потім вокалу і інструментів, та, нарешті кожного з останніх [5, с.6]. За допомогою викладення музичної думки в єдиному тембровому руслі вони намагались поєднати різні розділи форми для створення образу якогось з персонажів, а використання тембрових контрастів дозволяло перемкнути увагу слухача з однієї діючої особи на іншу.

Відповідно, і в аранжуванні музичних творів за допомогою засобів комп'ютерних технологій її не слід роздрібняти контрастними тембрами, а навпаки, переходячи до нової побудови, необхідно лише змінити тембральне забарвлення на межі музичної форми. Для прикладу ми аранжували пісню для 2-го класу загальноосвітньої школи "Шпачок прощається" муз. Т.Попатенко. Спочатку ми визначили, що форма тут куплетна зі вступом та закінченням, і, щоб відокремити вступ, програш та закінчення від музики куплетів визначили, що в куплетах можуть поєднуватися струнно-смичкові інструменти, а всі інші партії можуть виконувати співзвучні їм духові інструменти - флейти.

Якість тембру - поєднувати та роз'єднувати звучання - впливає і на взаємодію з фактурою. Якщо завданням аранжувальника є підкреслення єдності якогось елемента фактури (акорду), то необхідно доручити його виконання темброво однорідним інструментам, а якщо роз'єднати мелодію, підголосок та супровід, то слід доручити виконання інструментам, різним за кольором звучання. Візьмемо для прикладу українську народну пісню "Щебетала пташечка" та білоруську народну пісню "Сів комарик на дубочку". В першому прикладі для підкреслення характеру твору можна роздати виконання всіх елементів фактури групі струнно-смичкових інструментів, а в другому випадку для відображення жартівливого характеру розподілити фактуру поміж інструментами так: струнно-смичковим виконувати низьку партію, а дерев'яним духовим - верхівки.

Для побудови реєстрового балансу актуальним є співвідношення інструментів по теситурі. Кожний інструмент,

за словами М.Римського-Корсакова, має свою галузь виразної гри, де його художній потенціал виявляється в найбільшій мірі. Ця галузь охоплює центральну частину діапазону інструменту, що при аранжуванні музичного твору сприяє досягненню реєстрового балансу. Відтак, як неможливо надати грати скрипкам партію контрабасу, так як і неможливо валторні заграти партію флейти.

Якщо аранжировка буде відповідати простішим, наданим вище закономірностям взаємодії тембру з формою, фактурою, реєстровим положенням голосів і принципам їх сумісництва, то для додання яскравості необхідне орієнтування на колорити інструментів асоціативний зв'язок при використанні кожного з них.

У зв'язку з викладеним вище ми можемо зробити такі висновки:

- створюючи тембральний та реєстровий баланс поміж групами інструментів шляхом різноманітних завдань по вибору звукових співвідношень, студент починає робити висновки щодо звучання симфонічного оркестру, оркестру народних інструментів, духового оркестру (дерев'яних та мідних інструментів); внаслідок чого у студента починає формуватися музичний смак як у виконанні музики різних епох та стилів, так і в слуханні цієї музики, що сприяє виникненню інтересу до аранжування музичних творів (в нашому випадку шкільної пісні), індивідуального бачення складу інструментів при аранжуванні засобами комп'ютерних технологій та розвитку власного музичного погляду;
- майбутні вчителі музики вчать використовувати набуті знання в загальноосвітніх школах, як на уроках музики, так і в позакласній та позашкільній роботі, та формувати музичний смак та любов до музики в учнів.

Література

1. Апраксина О.Музыкальное воспитание в школе. Вып.9. -М.: Музыка, 1974. -96с.
2. Архипчук А., Мельник І, та ін. Інформаційні технології, мистецтво, виховання особистості// Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2001. - №5.

3. Белунцов В. Музикант й комп'ютер / Музыка для синтезатора, 2006. - №1.- С.32-38.
4. Красильников Й. Электронная инструментовка музыкальных произведений// Музыка й електроника. - 2006. - №2.
5. Співаковський О. Про вплив інформаційних технологій на технології освіти // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наук. праць. НПУ ім. М.П.Драгоманова. - Вип.4. – Київ, 2001. - С.3-11.
6. Чембержі М. Концептуальні напрямки і динаміка розвитку Київської дитячої Академії мистецтв// Українська культура і мистецтво в сучасному державотворчому процесі: стан і проблеми, перспективи: Зб. наук, праць. — К., 2000.

А.В.Мастіпанова

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ТЕХНІЧНОГО РИСУНКА МЕТОДАМИ КРЕСЛЕННЯ

В статтє рассмотрено сходство и различие художественного и технического рисунков и некоторые особенности исполнения технического рисунка на занятиях по черчению с целью улучшения восприятия характерных свойств технического рисунка студентами художественной направленности.

Similarity and difference of artistic and technical designs and also some particularities of fulfilling technical design in the drawing studies for the purpose of improvement of perception of technical design characteristic features by the students of artistic orientation were considered in the article.

Постановка проблеми: Студенти художньо-графічного відділення факультету мистецтв КДПУ вивчають креслення як загальноосвітню дисципліну. Але не всі вони добре усвідомлюють потрібність таких, здавалось би, загальнонаукових або ж суто технічних дисциплін як нарисна геометрія, центральне проектування чи креслення. Тому потрібно знайти такі елементи, які однаково потрібні і вивчаються як в образотворчому циклі наук, так і в згаданих вище дисциплінах. Це буде стимулювати розвиток фахових навичок і підвищення інтелекту студентів.

Одним із таких понять, які є важливими в обох напрямках, є художній малюнок в образотворчому мистецтві і технічний рисунок в кресленні. Якщо студенти будуть добре розуміти спорідненість цих понять, їх схожість і відмінність, то це буде служити мотивацією для вивчення студентами образотворчих спеціальностей дисципліни креслення. Адже для того, щоб грамотно виконати технічний рисунок, потрібно добре знати попередні розділи креслення, починаючи з правил виконання креслень, геометричного креслення, виконання виглядів, розрізів аж до аксонометричних проєкцій.

Виникає необхідність вивчити особливості технічного рисунка для подальшого порівняння його із художнім малюнком.

Аналіз публікацій. Майже всі наукові роботи і підручники містять усталену методику побудови технічного рисунка [1; 2; 3; 4].

Вона полягає в тому, що технічний рисунок виконують на основі однієї із аксонометрій, від руки і показують власні тіні на предметі різними методами відтінення з урахуванням відомої в образотворчих дисциплінах світлотіні.

Основою для виконання технічних рисунків є аксонометричні проєкції: прямокутна аксонометрія (прямокутна ізометрія, прямокутна діаметрія) і косокутна аксонометрія (косокутна фронтальна ізометрія, косокутна фронтальна діаметрія) і косокутна горизонтальна ізометрія).

Для виконання технічного рисунка можна також використовувати центральне проєктування (перспективу). Але, як правило, цими методами користуються при побудові архітектурних об'єктів і інтер'єру.

При виконанні художніх малюнків використовують перспективу, на основі якої будують співвідношення між елементами художнього задуму.

Геометричні орнаменти також мають багато спільного із художнім малюнком [2].

Але ми тут зосередимося на зображенні тривимірних форм як художніми методами, так і за допомогою технічного рисунка. Виконання технічного рисунка традиційними способами не викликає сумнівів. Але студенти художніх

спеціальностей не завжди розуміють потрібність виконання технічного рисунка, тим більше, що вони володіють способами виконання малюнка художнього. Тому корисно звернути увагу на схожість і відмінність обох способів зображення тривимірних предметів.

Метою статті є: на основі порівняльного аналізу художнього малюнка і технічного рисунка показати їх схожість і відмінність, а також відмітити деякі особливості виконання технічного рисунка, щоб заохотити до вивчення дисципліни креслення студентів образотворчих спеціальностей для підвищення якості їх освіти.

Результати дослідження. Порівняємо особливості художнього малюнка предмета в образотворчому мистецтві і технічного рисунка такого ж предмета в кресленні.

Художній малюнок	Технічний рисунок
1. Мета зображення предмета	
Емоційний вплив на глядача формою, положенням, кольором предмета.	Максимальна констатація форми предмета, його розмірів, внутрішньої будови; часто виконується розріз предмета з показом матеріалу його виготовлення
2. Положення предмета	
Довільне, залежить від задуму художника, правильне положення предмета повинно бути виконане із урахуванням законів перспективи.	Предмет може бути в положеннях, які диктують в кресленні регламентовані державним стандартом види аксонометрії: 1. Прямокутна аксонометрія. а) прямокутна ізометрична проекція (ізометрія); б) прямокутна диметрична проекція (диметрія); в) можлива триметрія. 2. Косокутна аксонометрія: а) косокутна фронтальна ізомерія; б) косокутна фронтальна

Художній малюнок	Технічний рисунок
	<p>діметрія; в) косокутна горизонтальна ізометрія. Деякі проблеми можуть бути виконані в перспективі; як правило, це стосується архітектурних об'єктів.</p>
<p>3. Контури і форма предмета. Може мати неясно означені контури або і зовсім без них. В графічних малюнках контур не є метою зображення, елементи штрихів показують місце, форму, відтінення предмета. Більш близькі елементи показуються потовщеними штрихами. Віддалені елементи показують потоншенням лінії штриха.</p>	<p>Контури предмета, обов'язкові. Виконання складають зображення за допомогою точок, але контур предмета і в цьому випадку ясно проглядається. Лінія контуру всюди має однакову товщину. Форма предмета показана його положенням в певній аксонометричній проекції або його перспективою.</p>
<p>4. Тіні і відтінення. Тіні довільні, диктуються задумом художника, законами світлотіні, кольоропередачі і перспективи. Тіні падаючі і власні. В графічному малюнку штрих несе інтегральну задачу, передаючи одночасно форму, віддаленість предмета, його відтінення і тональність, як сказано в п.3.</p>	<p>Тіні на графічному зображенні такі: а) штриховка; б) шрафіровка; в) точки; Також тіні можуть виконуватись способами: а) відмивки (акварель, туш). б) тушовка (туш, олівець, гуаш). Тіні, як правило, власні, виключення складають зображення архітектурних об'єктів, де тіні також і падаючі.</p>

Як бачимо, художній малюнок і технічний рисунок одного і того ж предмета мають як відмінні, так і схожі риси. Різниця у виконанні видна із таблиці. Спільними особливостями є застосування перспективи в деяких технічних рисунках але, вона не є методом креслення (див. таблицю), а також застосування ліній, хоча, вона має різне смислове навантаження в обох випадках. Схожість також в тому, що як художній малюнок, так і технічний рисунок виконуються без інструментів. Виключення складає особливий вид технічних рисунків, які служать ілюстраціями в технічній літературі і навчальних посібниках, а також для демонстраційних плакатів з навчальною метою. Це технічний рисунок, виконаний із інструментами (лінійка, циркуль, транспортир і ін. , або за допомогою комп'ютерних технологій). Цей вид технічного рисунка можна також назвати аксонометрією із відтінення і почасти з нестрогим визначенням розмірів предмета, але із збереженням пропорцій між елементами.

Для кожного об'єкта, який бажають відобразити в технічному рисунку, треба правильно вибрати вид аксонометрії. Це залежить від форми предмета. Якщо предмет має циліндричну і конічну форму і розміри, які мало відрізняються по трьох осях, то рекомендують використовувати ізометрії.

Якщо предмет складається в чотирьохгранних призмі або піраміді або коли по одній осі розмір превалює, то використовують діаметрії, причому предмет орієнтують довшою стороною по осі, по якій коефіцієнт викривлення рівний 1.

Цікаве використання косокутних аксонометрій. Вони характерні тим, що на проєкційній площині, яка входить в назву косокутної аксонометрії, елементи предмета не мають викривлення: тобто коло зображується як коло без викривлень, квадрат як квадрат, прямокутних із тими ж співвідношеннями сторін. Тому при використанні цих косокутних аксонометрій доцільно орієнтувати предмет так, щоб найбільш складні і характерні його елементи проєктувались на площину, що входить в назву косокутної аксонометрії. Так, предмет із переважаючими циліндричними і круглими елементами при використанні косокутної фронтальної ізометрії і косокутної фронтальної діаметрії зображують начебто на вертикальній

площині (як розетку на стіні). Зображення аксонометрії мов би нанизують на горизонтальну вісь. Косокутну горизонтальну ізометрію, яку ще називають “жаб’ячою”, можна використовувати для зображення вертикальних предметів із характерними складними елементами зверху. Зображення на ній будують ніби нанизаними на вертикальну вісь, воно немов би стоїть на горизонтальній площині. Можна було б використовувати цю аксонометрію для зображення висячих зверху об’єктів або космічних апаратів, тобто якщо на складні елементи доцільно дивитись знизу.

Косокутна аксонометрія для тих, хто її вміє будувати, набагато простіша при побудові, ніж наприклад, прямокутна аксонометрія. Так, якщо в завданні при побудові ескізу деталі потрібно виконати технічний рисунок, то коли в завданні вказано, що є вибір типу аксонометрії, студенти часто виконують технічний рисунок на основі однієї із косокутних аксонометрій. Коли виникають труднощі в визначенні найбільш вдалого типу аксонометрії, то рекомендується зробити декілька технічних рисунків на основі різних аксонометрій і вибрати той, що найбільше підходить.

Для виконання технічного рисунка потрібно вміти будувати від руки плоскі геометричні фігури: коло, квадрат, прямокутник, які є основою для побудови об’ємною предмета типу циліндра, конуса, призми.

Для цього є різні методи. Можна будувати плоскі фігури від руки тими ж методами, що і з інструментами, а можна застосовувати спеціальні методи.

Для студентів, які мають навик малювання предметів і знають прийоми технічного креслення, труднощів із виконанням аксонометрії від руки методами, аналогічними інструментальним, не виникає. Але все ж ігнорування спеціальних методів інколи пояснюється просто їх незнанням. Тому коротко перерахуємо, на які елементи треба звертати увагу. Це передусім проведення ліній, суцільних, пунктирних, штрих-пунктирних (проходять в школі), але є спеціальне завдання і в курсі креслення для інститутів. Те ж стосується побудови від руки різних кутів: 90, 30, 60, 45: Також потрібно

вміти ділити від руки відрізки на 2, 3, 4 і т.і., а також кути на довільне число частин.

Існує кілька методів побудови вручну кола. Наприклад, в квадрат треба вписати коло. Для цього проводять в квадраті осі і дві взаємно перпендикулярні діагоналі. Потім ділять одну із осей на 6 частин, відмічають то одній частині зверху і знизу, проводять через них прямі, паралельні сторонам і на діагоналях відмічають 4 точки кола. Разом із точками перетину квадрата із осями буде 8 точок кола. Щоб точніше побудувати коло, треба на $1/6$ частині осі, ближчої до сторони квадрата, відмітити половину, потім на цій половині, ближчій до центра, відмітити ще половину і на новій половині ближчій до центра ще відмітити половину, і вже через неї провести пряму, паралельну стороні квадрата до перетину із діагоналями де і одержимо більш точні точки кола.

Ще простіший і більш точний спосіб такий. На сторонах квадрата відмічають від прямого кута $1/4$ і $3/8$ частини сторони квадрата, проводять гіпотенузу прямокутного трикутника, яка і перетне діагональ квадрата в потрібній точці, що належить колу. Ці способи корисно використати при побудові від руки аксонометрій. Для цього спочатку на осях будують відповідний паралелограм, в якого по описаних вище правилах вписують коло в аксонометрії. Також існують правила для побудови від руки шестигранної призми.

Для виконання технічного рисунка, як і для виконання ескізу предмета або ж креслення потрібно вміти аналізувати предмет, тобто подумки розділити його на окремі складові частини. Найбільш характерними елементарними геометричними тілами є прямокутні, тригранні, шестигранні призми, циліндри, конуси, піраміди. Серед них превалюють чотиригранні призми циліндри, інколи, як ребра жорсткості, використовують тригранні призми. Крім того, не всі ці геометричні тіла представлені в повністю. Наприклад, циліндр може бути не весь, а його половина чи частина, або ж це циліндр із перетином іншим геометричним тілом, наприклад чотиригранною чи шестигранною призмою. Тому важливо навчитися аналізувати складну форму предмета і визначати його елементи.

Як відомо, при виконанні ескізу предмета, що є основою для виконання по ньому креслення, є кілька етапів в тому числі виконання габаритних прямокутників на основі визначених пропорцій предмета, а потім послідовне уточнення контурів предмета. Можна порекомендувати аналогічні етапи при виконанні технічного рисунка. Різниця в тому, що не потрібно наносити контури одночасно на всіх проекціях, що, як показує практика, для студентів дуже обтяжливо. Вони воліють намалювати один вигляд, а потім приступати до інших. Мало допомагає апеляція до нього, що на заняттях з образотворчого мистецтва їх вчать не малювати в деталях, наприклад, голову, а потім примальовувати інші частини фігури.

При малюванні технічного рисунка спочатку, як сказано вище, вибирають основу – вид аксонометрії, потім виконують її осі, далі на основі визначених пропорцій предмета виконують в осях узагальнену форму цього предмета, наприклад призматичну, далі розбивають її на окремі призми або ж прибудовують до неї додаткові. Закінчивши їх, починають вписувати в цю призматичну конструкцію потрібні циліндри, роблять скруглення, позначають і виконують отвори в вигляді еліпсів і т.д. Потім, якщо необхідно, роблять розріз предметів, виявляючи їх внутрішню структуру. При цьому можна орієнтуватись на попередньо виконаний ескіз чи креслення із відповідним розрізом. Потім виявляють всі контури виконаного предмета, і приступають до штриховки, яка служить для відтінення предмета і показує матеріал в розрізі. Щоб показати матеріал в розрізі, його штрихують по тому ж принципу, що і в аксонометрії, показуючи матеріал: метал, дерево та ін. Для виконання відтінення предмета вибирають його вид. В кресленні використовують графічні методи; штриховку, шрафіровку і точки, а також методи з використанням акварелі чи туші: відмивка, тушовка. Ці методи достатньо, описані в літературі наприклад [1].

Запропонована методика була випробувана на заняттях з креслення на художню-графічному факультеті, що показало її корисність. Студенти виконували спеціальне індивідуальне завдання, куди входило виконання технічного рисунка і аналіз його особливостей в порівнянні із художнім малюнком. Крім

того, для курсових робіт, коли вони були заплановані, однією із тем була "Виконання технічного рисунка", що також закріплювало достатнє володіння цими методами. Також студенти виконували демонстраційні плакати, на яких зображувались технічні рисунки, аналогічно друкованим зразкам навчальних посібників з креслення.

Висновок. Як показала навчальна практика, запропонована методика підвищує знання і вміння студенти художнього спрямування і мотивацію для вивчення креслення. Вона дозволяє студентам свідомо підійти до навчального матеріалу, закріпити інтегральний погляд на весь об'єм навчальних дисциплін, який викладається для художніх спеціальностей.

Подальше використання. Методика може бути використана при складанні навчальних програм, лекцій і лабораторних робіт з креслення.

Література

1. Кириллов А.Ф. Черчение и рисование. - Москва: Высшая школа, 1987.
2. Соловьев С.А., Буланже Г.В., Шульга А.К. Задачник по черчению и перспективе. - Москва: Высшая школа, 1978.
3. Михайленко В.Є., Пономарев А.М. Инженерная графика. Киев: Вища школа, 1990.
4. Миронов Р.С. Миронова Б.Г. Сборник заданий по черчению: Высшая школа, 1984.

Т.В.Андріанов, Н.Г.Макаренко, В.Є.Андріанов

ПЕРЕКОНАННЯ ЯК МЕТОД ДУХОВНОГО ТА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

В статтє раскрывається убеждение как метод духовного и морального воспитания в учебно-воспитательном процессе высшей школы.

The article reveals persuasion as a method of spiritual and moral upbringing in the educational process of higher school.

Постановка проблеми. Аналіз літературних джерел із теорії, практики фізичної культури та спорту свідчить про